

Szemle

Telekommunikációs társadalom? Kultúratársadalom? Szerk.: BOGNÁR Vilmos. OMFB – ORTT – HEA, Bp, 1998. 506–521. old.

(2) uo. 509. old.

(3) MOORE, Nick: *Az információs társadalom*. 227–243. old.

(4) GYÖRGY Péter: *Gutenbergről a multiplexig*. Népszabadság, 1999. április 24.

(5) *Globális információs infrastruktúra: A lehetetlen megkísértése*. Public Network Europe, 1996. dec. – 1997. jan. 27–30. old. TMT, 1997/7–8. sz. 286. old.

(6) *Az adatországok 10 állomása*. Europe Ohne Grenzen, 1996/9. sz. Beilage II. TMT, 1997/7–8. sz. 287. old.

(7) CZERMAK, J. M.: *Information als Rohstoff für innovation*. Program der Bundesregierung 1996 bis 2000. Nachrichten für Dokumentation, 1997/48. sz. 31–36. old.

(8) BUCKLAND, Michael: *A könyvtári szolgáltatások újratervezése*. OSZK, Bp, 1998. 102. old.

(9) HAWKINS, D. T. – FELDMAN, S. E.: *The information professional in the internet age*. Online information '98 konf. London, 1998. dec. 11. TMT, 1999/3. sz. 114–117. old.

Tisza Miklósné

Áldás vagy átok?

Könyvtárnyi irodalom foglalkozik az információs társadalom és a globalizáció viszonyával. A korszakot kutató történészek, politológusok, közgazdászok, szociológusok között konszenzus – kis túlzással – csak abban van, hogy a két fogalommal meghatározott jelenség létezik, de még a definíciókban és a korszakolásban is lényeges eltérések találhatók. Ugyancsak jelentős különbségek figyelhetők meg annak a megítélésében, hogy „áldást vagy átkot” hoz-e az emberiségre az információs társadalom. Az a tény, hogy mindkét tábor talál bizonyítékokat igazságának alátámasztására, abból adódhat, hogy a folyamat kétarcú.

A világ népességének növekedésével foglalkozó kutatók szerint 2100-ig a lakosság lélekszáma meghaladja a 10 milliárd főt, s miközben a termékenység ugrásszerűen emelkedik a fejlődő régiókban, a fejlett világban ugyanakkor stagnál vagy csökken. A demográfusok előrejelzései szerint a családok átlagos mérete valamennyi régióban csökkenni fog, de ez csak a növekedési ütem lassulásában jelentkezik, nem a tényleges létszámok csökkenésében. Az arányok is ijesztőek, mert míg a fejlett világban a lakosságszám 1,5 milliárd körül „áll be” a becslések szerint, addig a fejlődő világ lélekszáma valahol a 9 milliárd környékén. (1) Az életszínvonal növekedésével ellentétesen mozgó népességnövekedés nemcsak a fejlett-fejlődő világ viszonyában mutatkozik, hanem az egyes országokban is tetten érhető, a tehető és szegényebb rétegek családmmodelljét vizsgálva.

A népességrobbanás az ellátásokban (táplálkozás, oktatás, egészségügy), a munkaképes korú lakosság foglalkoztatásának megoldásában és a környezet egyensúlyában okozott károk visszafordíthatatlanná válásában okoz globális problémákat. Az ellátások megoldatlansága és a munkahelyek hiánya világméretű migrációs folyamatokat gerjesztenek, ezáltal hatást gyakorolnak a társadalmi rendre és a nemzetközi kapcsolatokra. Gondoljunk csak azokra a védekezési mechanizmusokra, amelyekkel a fejlett világ igyekszik megnehezíteni vagy megakadályozni a bevándorlást. Az eltérő civilizációból jövő, más vallásban hívő, eltérő kulturális értékekkel rendelkező vendégmunkás vagy a véglegesen más kultúrában új hazát választó csoportok szokásainak, életvitelének tolerálása az „öslakosság” számára nem könnyű. Ez kedvez a szélsőséges eszmék térhódításának, a na-

cionalizmusok előretörésének és az instabilitásnak.

A környezet pusztítása, szennyezése mind a szükségtelenül felfokozott fogyasztás, mind az élelmiszer-termelés növelése miatt folyik. A nyersanyagok túlzott kiaknázása, a levegőt, vizet szennyező termelés/fogyasztás, a természetes élőhelyek csökkenése, az állatfajok kipusztulása részben összefügg az emberiség lélekszámának növekedésével. Ezzel szemben ott van a környezetvédelem érdekében megjelenő nemzetközi egyezmények, intézkedések sora, a zöld mozgalmak tevékenységének erősödése.

A demográfiai robbanás vizsgálata során további problémák létrejötté prognosztizálható a népesség kor szerinti megoszlásából. Amíg a fejlett világban a növekvő életszínvonalnak és az egyre teljesebb körű orvosi ellátásnak köszönhetően növekszik a lakosság várható életkora és egyre magasabb a 65 év fölöttiek aránya, addig a fejlődő világban ez a szám alig 2–3 százalék. „...miközben a virágzóknak az a gondja, hogy minél többet nyújtsanak az öregeknek, addig a világ többi része segítségért könyörög, hogy eleget tehessen azoknak a követeléseknek, amelyeket a csecsemők és a gyerekek növekvő tömege támaszt.” (2)

*

A példátlan ütemű technikai fejlődés – amely a korszakot jellemzi – elsősorban az információtechnológia, a kommunikáció, a biotechnológia, valamint a robotika területén jelent meg. Az információtechnológia közvetítésével csak láthatóvá váltak és a figyelem középpontjába kerültek a világ gazdaságban lejátszódó globalizációs folyamatok: az integrációk szerepének növekedése a nemzetgazdaságok rovására, a multinacionális cégek jelenléte és diktátuma a termelés/szolgáltatás, a foglalkoztatottság területén. A látható tendenciák azt mutatják, hogy a termelés valamennyi tényezője – a pénz, a technológia és a humán erőforrás – szinte akadálytalanul áramlik az országhatárok között. Ezt a szabad mozgást támogatják az információtechnológia eszközei azzal is, hogy sok esetben szükségtelenné teszik a fizikai jelenlétet

(például távmunka, net-meeting-ek a menedzsment között stb.).

A pénzügyi műveletek globalizálódására nemcsak az jellemző, hogy kizárólag a profit maximalizálása céljából vásárolnak céget, ruháznak be a világ bármely pontján, hanem az is, hogy a pénzmozgások elszakadnak az árumozgásoktól, a devizákkal folyó spekuláció napi 24 órában folyhat (valahol a világon mindig van nyitott tőzsde) az elektronizáció jóvoltából. Ennek pozitív hatása, hogy a szükséges tüke megjelenése segít a gazdasági növekedésben, ugyanakkor a tőzsdéken tapasztalható legutóbbi események arra figyelmeztetnek, hogy a pénz- és tőkemozgás függetlenedése a reálfolyamatokból nehezíti vagy esetleg meg is gátolja kormányok és központi bankok számára szükségesnek ítélt pénzügyi intézkedések megtételét.

A globalizáció a gazdaságban kihat az emberek szakmai életútjának lefolyására, a foglalkoztatási szervezetre is. Ez nemcsak azt jelenti, hogy az oktatásnak és az egyénnek egyaránt tudomásul kell vennie, hogy tudása az eddig ismert ütemnél lényegesen gyorsabban avul, hanem azt is, hogy kialakulnak „globális” és „lokális” foglalkozások. Például az informatikus, a biotechnikus, vagyis a magas hozzáadott értéket produkáló munkája iránt nemzetközi a kereslet, ugyanakkor a fizikai munkák általában, de egyes szellemi munkák is csak lokálisan művelhetők. Kialakulóban van az új elit: a „knowledge workers” és a „service workers”. (3) Ezt a tendenciát „támogatja” a világ szegényebb és gazdagabb fele közötti jövedelemkülönbség növekedése is. A szakértők szerint „a kilencvenes évek elején a világ összlakosságán belül a leggazdagabb 20 százalék rendelkezett az összjövedelem 85 százalékával (ez az arány 30 évvel korábban még „csak” 70 százalék volt), a legszegényebb 20 százalék pedig mindössze 1,7 százalékkal (a 30 évvel korábbi 2,3 százalékkal szemben). Az ipari és a fejlődő országok közötti átlagos különbség az egy főre eső jövedelem terén 1960-ban 5700 dollár, 1993-ban 15 400 dollár volt. „...A világ 447 milliárdosának tiszta vagyona –

1100 milliárd dollár – több mint a világ népességének több, mint a felét kitevő 3 milliárd ember összvagyon. A világ gazdag és szegény országai közötti különbség az átlagos jövedelem terén a múlt század végén 9:1 volt, ma 60:1, vagyis egy, fejlett országban élő átlagos család 60-szor gazdagabb, mint egy szegény országban élő átlagos család.” (4)

A biotechnológia eredményei veszélyes és ígéretes távlatokat nyitnak meg mind a mezőgazdaság, mind az orvostudomány területén. Elegendő csak a génmanipulált élelmiszerekre vagy az elhíresült birka esetével kapcsolatban kialakult vitára gondolni. A tudományos eredmények alkalmazásával ugyanakkor eddig gyógyíthatatlan betegségek tűnhetnek el, pontosabb és főleg fájdalommentesebb vizsgálatokkal lehet megbízható diagnózist felállítani, a környezet és időjárás hatásainak ellenálló növényi kultúrák jelenhetnek meg stb.

A robotika eredményeinek hatása is kétarcú: egyrészt lehetővé teszi, hogy az unalmas, lélekölő munkákat az ember helyett gépek végezzék, ugyanakkor az így kiváltott munkahelyek növelik a munkanélküliek létszámát.

*

A globalizálódó világ egyik legellentmondásosabb területe a civilizációk és kultúrák egymáshoz való viszonya. A technikai fejlődés legpozitívabb hatása éppen az, hogy a munkakapcsolatokon, a turizmus divatján, az elektronikus médiumokon és a világhálón keresztül megteremtette a lehetőséget a kultúrák és civilizációk közötti közvetlen párbeszédre. Ez a párbeszéd az ezredforduló idején még dadogós, sok benne a

félreértés, a veszekedés, a sértődés, és nem mindenki juthat még szóhoz, de megkezdődött. (5) A civilizációk vizsgálata is mutatja a kétarcúság jegyeit, hiszen egyaránt jellemző az egységesülés és a szétesés – ahogy Rostoványi tanulmányában olvashatjuk. A két oldal közül az „áldás” képviselői szerint a „globalizáció azonos magával a civilizációval, homogenizálja a világot, eredendően pozitív hatásai következtében csökkenti a különbségeket, felzárkóztatja a korábban lemaradó régiókat, növeli az életszínvonalat.”

(6) Az ellentábor képviselői „a globalizációt olyan folyamatként ítélik meg, amelynek

hatásai egyáltalán nem csupán (sőt, nem is elsősorban) pozitívak. E szerint a globalizáció komoly fenyegetést jelent a társadalmi stabilitás, ebből eredően a kapitalizmus, a szociális állam és a demokrácia közötti történelmi szövetség számára, fenyegeti a természeti környezetet, ráadásul nem egyformán érinti a különböző régiókat, ország-csoportokat. A globalizáció nyomán éppenséggel a különbségek, az egyenlőtlen-

A könyvtár a 21. század küszöbén önmagában is reprezentálja a kétarcúságot, hiszen párhuzamosan végzi hagyományos feladatait, miközben a könyvtárosszakma az első között ismerte fel az információtechnológia fejlődésében rejlő lehetőségeket a könyvtári szerep megújításához. A papíralapú dokumentumok és az elektronikus könyvtár, a hagyományos katalógusok és az on-line OPAC-ok egymás mellett nemcsak az átmenetet jelzik, hanem a felhasználói igényekben megtalálható kettőséget – olvasás és információszerzés – is igyekeznek kielégíteni.

ségek növekednek, s a globalizáció megosztottsághoz, fragmentálódáshoz vezet mind az egyes társadalmakon belül, mind az egész nemzetközi rendszer viszonylatában.”

(7) Nehéz lenne eldönteni, hogy melyik álláspont áll közelebb az igazsághoz, mert – valóban lehetősége van a lemaradó területeknek, hogy új módszereket vegyenek át problémáik kezeléséhez, sőt egyes lépéseket „kihagyva” a hátrányukat gyorsabban csökkentsék, ugyanakkor az ehhez szükséges feltételek (tőke, korszerűen képzett munkaerő, megfelelő infrastruktúra stb.) egyáltalán nem vagy csak részben állnak rendelkezésre;

– valóban láthatók az integrációs törek-

vések a régiók szerepének növelésére, ugyanakkor „a nacionalizmus, etnikai mozgalmak, a vallási fundamentalizmus, a rasszizmus” erősödő jelenléte is igaz. „Közép- és Kelet-Európában szétestek a birodalmak, a szövetségbe kényszerített kisebb kulturális egységek szeparatista, szecessziós törekvései új, önálló államok sorának létrejöttéhez vezettek.” (8);

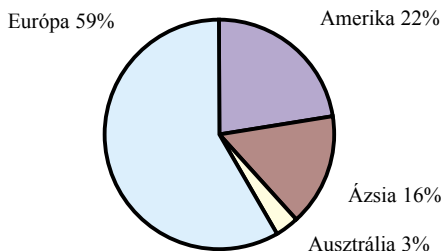
– igaz, hogy az egyetemesnek kikiáltott emberi értékek – demokrácia, szuverenitás, emberi jogok, kisebbségi jogok stb. – érvényesülésére a világ jobban odafigyel, ugyanakkor az is igaz, hogy ezek valójában a nyugati civilizáció értékei, amelyek ráerőltetése a más gyökerekkel rendelkező kultúrákra újabb konfliktusok kialakulását eredményezi;

– igaz, hogy a fogyasztás magáért a fogyasztásért (például McDonaldizmus vagy a Plaza-kultúra) bizonyos csoportoknál az ideálok sorába emelte a pénzt, a tömegkultúrában (főleg a televízió és a film kapcsán) jócskán előtérbe kerültek a sekélyes, a gondolkozást, kreativitást romboló „alkotások”, ugyanakkor az is igaz, hogy az egyénnek soha ekkora szabadsága és felelőssége nem volt a választásban, mint a 20. század végén.

*

A könyvtár a 21. század küszöbén önmagában is reprezentálja a kétarcúságot, hiszen párhuzamosan végzi hagyományos feladatait, miközben a könyvtárosszakma az elsők között ismerte fel az információtechnológia fejlődésében rejlő lehetőségeket a könyvtári szerep megújításához. A papíralapú dokumentumok és az elektronikus könyvtár, a hagyományos katalógusok és az on-line OPAC-ok egymás mellett nemcsak az átmenetet jelzik, hanem a felhasználói igényekben megtalálható kettőséget – olvasás és információszerzés – is igyekeznek kielégíteni. Az információtechnológiai eszközök lehetővé tették, hogy a könyvtári szolgáltatások kilépjenek az olvasóteremből.

A könyvtári szerepváltozása az információs társadalomban sok hasonlóságot mutat ahhoz a periódushoz, amikor az írás-olvasás megszűnt kevesek privilégiuma

I. ábra. A BKE KK honlapjának látogatói kontinensek szerinti bontásban (1999)

lenni és könyvnyomtatás lehetőséget teremtett arra, hogy az emberiség közösen megszerzett tudásának könyvekben megjelenő eredményei szélesebb kör számára hozzáférhetők és használhatók legyenek. A századvég információ-övezében, az új közvetítő eszközök megjelenésével is az a könyvtár dolga, hogy biztosítsa az esélyt mindenki számára, hogy tudja az új eszközöket használni nemcsak technikai, hanem tartalmi értelemben is. Új vagy változó szerepkörében sokkal szorosabb együttműködést kell kialakítania az oktatással (minden szinten), hiszen ahogy megyünk előre az időben, egyre nagyobb az a tudásmennyiség, amelyet múltunk megismerése, jelenben való boldogulásunk és jövőnk megalapozása érdekében el kell sajátítanunk. Segítenie kell, hogy az egyetemes emberi értékek és a gyakorlat elvárásai egyensúlyba kerüljenek. Ilyen értelemben a Gutenberg-galaxis és a Neumann-univerzum békésen megférhet egymással, hiszen nem a hordozók és a közvetítők, hanem a tartalom dönti el a dokumentum értékét. Nem szerencsés a szóbeliség, írásbeliség és a képesség szembeállítása sem, hiszen ezek egymást erősíthetik, másfajta kreativitást, megismerési mechanizmusokat igényelnek és hozhatnak felszínre (hiszen tudjuk, hogy agyunk kapacitásának csak minimális része van kihasználva). Nem ismeretes voltak-e vizsgálatok annak idején, amikor a szóbeliséget felváltotta az általános írásbeliség, arról, hogy ez milyen változásokat okozott a megismerésben, a gondolkodásban, az életvitelben, de nem kétséges, hogy okozott. Ma pedig még nem tudjuk, hogy például egy multimédia dokumentum a kép és szó-

veg egyenrangúsításával, a hipertext megoldásokkal milyen új képességeket erősít, hogyan segít a világ megismerésében.

A másik nagy vita a silány és sekélyes kulturális áruk térhódítása és az igazi értékek visszaszorulása körül bontakozik ki. Ennek hátterében az elit- és tömegkultúra viszonya, hatása húzódik meg és ez sem nem műfaj-, sem nem médium-függő. A könyvtáraknak szerepük lehet és kell is, hogy szerepük legyen az értékek megmutatásában, de a választás az olvasóé.

*

A 21. században folytatódik az emberiség évezredes játszámja a nyertesek és vesztesek között. A lélekszám növekedésével mindkét térfélen megnőtt a létszám, az információs társadalom esélyt adhat arra, hogy többen kerüljenek át a nyertesek táborába, hiszen az eszközök elméletben lehetővé teszik, hogy a világ bármely pontján pontján ráirányuljon a figyelem a problémákra és ezzel talán a megoldás is hamarabb körvonalazódik. Ebből következően a globalitás az a szemléletmód, amely a világot mint egészet vizsgálja, észreveszi a kölcsönhatásokat, és ezzel talán erősíti a nyertesekben az önmérsékletet. A társadalom pedig talán az emberiségközössége lesz, amely most éppen a kis közösségekben a valóságban és az Interneten végzi az aprómunkát, és ehhez reményeink szerint az könyvtárakat is igénybe veszi.

Jegyzet

- (1) KENNEDY, P.: *A XXI. sz. küszöbén*. Bp, 1997. 31–32. old.
- (2) KENNEDY: i. m. 43. old.
- (3) ANGELL szöhasználat, idézi GYÖRFFY Iván: *Adalékok az információs üvegházhatás okaihoz és következményeihez*. 6. old. MEK URL: www.inter-netto.hu/egyetem/
- (4) ROSTOVÁNYI Zsolt: *Globalizáció avagy civilizációk és kultúrák harca?* In: Bigis Papers 1998/6. sz. 53–54. old.
- (5) A multiknál, de egyéb vállalatokban is, együtt dolgoznak különböző nemzetekből származó munkatársak, a turisták saját szemükkel szereznek benyomásokat (ha ezek sokszor felszínesek is) más civilizációk kulturális örökségéről, szokásairól, a világhálón közvetlenül cserélnek eszmét vagy alakulnak ki földrajzilag távol lévő emberekből álló közösségek a tudományos kutatástól kezdve a szabadidős hobbik iránti érdeklődésig, stb.
- (6) ROSTOVÁNYI: i. m. 37–38. old.
- (7) ROSTOVÁNYI: i. m. 38. old.
- (8) ROSTOVÁNYI: i. m. 39. old.

Irodalom

- BROWN, J. S. – DUGUID, P.: *A dokumentumok társadalmi szerepe*. MEK, 1996. Ford.: DRÓTOS L. KENNEDY, Paul: *A XXI. sz. küszöbén*. Bp, 1997. GYÖRFFY I.: *Adalékok az információs üvegházhatás okaihoz és következményeihez*. MEK, 1998. NAGY Attila: *Modernizáció, globalizáció, amerikanizáció? Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárháználatti szokásokban*. Könyvtári Figyelő, 1997/3. sz.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: *Globalizáció avagy civilizációk és kultúrák harca?* Bigis Papers 1998/6. sz.
- RÓZSA György: *Kulturális örökség és információs társadalom*. Bp, 1995.
- SZEGI Zs.: *Robinson esete a számítógéppel – avagy a multimédia és az olvasás*. MEK, 1997/10.

Alföldiné Dán Gabriella

Internet és demokrácia?

Az internet 1988 óta bővül, minden egyes évben a duplájára. Az interneten fellelhető webhelyek száma hozzávetőlegesen 44 millió, az internetet használók száma pedig világszerte 150 millió lehet. Egyes becslések szerint az internet 2006-ra túlhaladja a globális telefonhálózat méretét, ha csak az internet-protokoll jóvoltából nem maga az internet lesz a telefonos hálózat. A fenti időpontig mintegy tíz millióra nő az internet-hozzáféréssel rendelkező nem hagyományos

eszközök száma, az eddig szokásos kiszolgáló berendezések, szerverek, asztali és hordozható számítógépek mellett. A személyi hívók, a digitális személyi asszisztensek, de mindenekelőtt az új generációs mobil telefonkészülékek lehetnek a világháló szakadatlan expanziójának fő gerjesztői. (Az elképesztő haladás adatai láttán se feledkezzünk meg azonban arról, hogy a Föld lakosságának fele még egyetlenegyszer sem használt telefont.)

Előreláthatólag a hálózaton folytatott